

על "נחמות", על "זכרונות" ועל מילים שמכסות

"וַיְהִי בְשַׁלַּח פְּרַעֲהַ אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דָּרְךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בְּרֵאֲתָם מִלַּחְמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה" (שמות יג, ז).

פסוק אחד ושתי "נחמות" אפשריות שמתבטלות... "לא נחם" ו"פן ינחם". אלהים יודע שאין נחמה בדרך הקצרה. כדי להגיע למקום ראוי, צריך ללכת הרבה ורחוק. אין קיצורי דרך...

העם הזה, שכבר ראה כמה ניסים, ועוד מעט כמעט יעבור בתוך הים... לא בנוי עכשיו למלחמות... "נחמתו" הקצרה והמיידית עלולה להגיע מקסימום עד מצרים חזרה. הנחמות הן הסיפוק. אבל בסיפוק מוטל גם הספק, ולכן: "לא נחם" בדרך הקצרה, כדי שלא יטילו ספק בזכותם הטבעית וההיסטורית להגיע לנחמה של ממש.

שבת "שירה" היא השבת בה קוראים כל שנה מחדש את 'שירת הים' המופיעה בפרשה. בקהילות רבות עומדים בזמן קריאת השירה, ובקהילות רבות מאוד עסוקים בוויכוח: האם נכון לעמוד דוקא בקריאה זו...

כשהיינו ילדים, אמא שלי, שהיתה אחראית כפייתית על "תכנית שולחן השבת", היתה מכריחה אותנו לשיר במנגינת בית-ספר את "שירת הים" מא' ועד ת'. כך, לא די היה לנו בשיר הזה כל יום, בביה"ס בתפילת שחרית - פעם בשנה ב"שבת שירה" הבאנו, בעל כרחנו, את המילים והמנגינה הביתה לשולחן שבת. עד היום מצטלצלות באזניי המילים "תִּבְאֵמוּ וְתִטְעֲמוּ בָהֶר נַחֲלֶתְךָ..." (שמות טו, ז), המופיעות בסוף השיר, תוך הדגשת ההברות האחרונות של המילים... זכרון מתוק (רק בדיעבד) שצרב בי את המילים והמנגינה.

בעיון חוזר ב"שירה הזאת", בהמשכה ובמה שקדם לה, אפשר לחוש במוגבלות ובחולשה של המילים המנסות "לגעת" במה שהתרחש שם באמת, סביב אותה "קריעת ים סוף"...

במדרש נאמר:

"ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי במרכבה". (מכילתא דרשב"י,

פרק ג).

לא כל אחד זוכה להפגש מקרוב עם אלהים, וכשנפגשים - איך מתארים את זה במילים? ואיך מודים? ואיך מעכלים? ואיך מתאבלים על ההולכים? ואיך "נוחתים" ואיך מדברים על כל זה עם החברים? ואיך משמרים זכרון כזה? ומה עושים אם "אין מילים"?

ביאליק, במאמרו "גילוי וכסוי בלשון", מתייחס לתפקידן של המילים:

"הרי הדבר ברור שהלשון, לכל צרופיה, אינה מכניסה אותנו כלל למחיצתם הפנימית, למהותם הגמורה של דברים אלא אדרבה, היא עצמה חוצצת בפניהם. מחוץ למחיצת הלשון... רוחו של האדם, המעורטלת מקליפתה הדיבורית, אינה אלא תוהה ותוהה תמיד... 'מה' נצחי קפוא על השפתיים... אם בכל זאת הגיע האדם לידי דבור ודעתו מתקררת בו, אין זה אלא **מגודל פחדו להשאר רגע אחד עם אותו ה'תהו' האפל... פנים אל פנים בלי חציצה**".

הלשון המדוברת נועדה, אם כן, "להגן" ולכסות על "הדבר האמיתי". ועל אחת כמה וכמה כשהדבור הוא על רגע אחד יחיד ומיוחד של מפגש עם הפחד, עם האל, עם המות של השכן ועם חיים חדשים...

וכל זה מביא אותי אל **מרים הנביאה**, אחות משה ואהרן. מרים, שהבינה כנראה את כוחן המוגבל של המילים במעמד הזה... מחכה לשקט שאחרי השירה המדוברת, נותנת לתוהו הזה להיות נוכח, ומביאה 'שפה אחרת' לאמר בה את מה שיש לה לאמר:

"וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה ... אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאֵן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחְלֹת" (שמות טו, כ)

בסוף מאמרו מסכם ביאליק:

"...מלבד זה עוד לאלוה לשונות בלא מלים: הנגינה, הבכיה והשחוק... הללו מתחילים ממקום שהמלים כלות, ולא לסתום באים אלא לפתוח. מבעבעים ועולים הם מן התהום. הם הם עליית התהום עצמו. ולפיכך יש שהם מציפים וגורפים אותנו בהמון גליהם ואין עומד כנגדם..."

מרים, ה"יודעת" להעלות מן התהום בתופים ובמחולות את מה שהמילים יכולות רק לכסות ולסתום, סוחפת אחריה את "כל הנשים". היא, שכבר היתה "שם" על שפת המים בין חיים למוות, כשהתיצבה לשמור על אחיה הקטן בתיבה על היאור, מוכנה להיפגש עם כל אותן תחושות מעורבות בדרכה שלה ושל הנשים שעימה, ויחד עם זאת להישאר בדיאלוג עם השפה המדוברת, המגינה והמאפשרת להמשיך הלאה למדבר:

"וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם שִׁירָה לַיהוָה כִּי גָאֵה גָאֵה סוּס וְרָכְבוֹ כָּמֶה בָּיָם" (שמות טו, כא)

ולסיום:

"היה ר' מאיר אומר: מנין שאפילו עוֹבְרִים שבמעיי אָמְרוּ שירה... והא לא חזו? [=והרי לא ראו? אומר ר' תנחום: כרס נעשה להם כאספקלריא המאירה וראו..."] (בבלי סוטה ל"ב – ל"א/א)

ישנם רגעים בודדים בחיים בהם השקיפות מוחלטת, ואפשר לראות גם מבעד למחיצות. לפעמים, רואים שם משהו מיוחד...

שבת שלום!

נעמה eeld@zahav.net.il